

1

V okamžiku, kdy se pacholci mistra popravčího chystali vykonat chladnokrevný rozkaz Charmoluuv, přeskočil najednou zábradlí galérie a chytil se provazu nohama, koleny i rukama; pak ho viděli, jak sjíždí po průčelí jako dešťová kapka po okenní tabuli, jak s rychlostí kočky spadlé ze střechy běží k oběma katovým pomocníkům, jak je sráží svými ohromnými pěstmi, jak jednou rukou bere cikánku jako dítě panenku a jak jediným skokem letí opět do chrámu, zdvíhaje dívku nad hlavu a volaje strašlivým hlasem:

„Azyl!“

Stalo se to tak rychle, že v noci by to všechno člověk zahlédl při jediném zablesknutí.

„Azyl! Azyl!“ opakoval dav a při potlesku těch desetitisíců rukou rozzářilo se Quasimodovo jediné oko radostí a pýchou.

Tímto nárazem se odsouzená opět vzpamatovala. Nadzvedla víčka, podívala se na Quasimoda, pak je rychle opět zavřela, jako by se zhrozila svého zachránce.

Charmolue zůstal ohromen stát, jako zkamenělí zůstali kati a celá eskorta. Vskutku, v obvodu chrámu Matky boží byla odsouzená nedotknutelná. Katedrála byla útočištěm. Na jejím prahu končila veškerá lidská spravedlnost.

Quasimodo se zastavil pod velkým portálem. Jeho široké nohy se zdály na chrámové dlažbě tak pevné jako těžké románské sloupy. Jeho mohutná vlasatá hlava zapadala mezi jeho ramena jako hlava lvů, kteří také mají hřívu a žádný krk. Držel chvějící se dívku v mozolovitých rukou jako splývající bílou záclonu; ale nesl ji tak opatrně, že se zdálo, jako by se bál, že ji přelomí nebo pomačká. Jako by cítil, že ta křehká, vzácná a drahocenná věc je stvořena pro jiné ruce než jeho. Chvillemi se zdálo, jako by se neodvažoval dotknout se jí, ba ani dýchnout. Najednou ji však pevně sevřel do své náruče, přitiskl na svá hranatá prsa jako svůj majetek, jako svůj poklad, jako matka své dítě. Sklonil k ní své oko skalního skřítka a jeho pohled přetékal něhou, bolestí a soucitem; náhle však oko opět pozvedl a to bylo plné sršících blesků. Ženy se smály a plakaly, dav dupal nadšením, neboť v té chvíli byl Quasimodo opravdu krásný. Ten sirotek, ten nalezenec, ten lidský odpaděk byl krásný a připadal si vznešený a silný, jak se tak díval do tváře té společnosti, z níž byl vyvržen a do níž tak mocně zasáhl, do tváře té lidské spravedlnosti, již vyrvál kořist, všem těm tygrům, kteří teď museli žvýkat naprázdno, těm pochopům, těm soudcům a katům, celé té královské moci, kterou on, nebožák, s pomocí boží zlomil.

A pak, bylo v tom cosi dojemného, vidět, jak bytosti tak nešťastné dostalo se znenadání obrany od bytosti tak nestvůrné, jak k smrti odsouzená byla zachráněna Quasimodem. Setkala se tu dvě krajní neštěstí - vyvrženec přírody a vyvrženec společnosti - a vzájemně si pomáhali.

Po několika vítězoslavných okamžicích zmizel však náhle Quasimodo i se svým břemenem v kostele. Lid, který miluje každé hrdinství, pátral po něm očima v temnu hlavní lodi a litoval, že se tak rychle skryl před jeho potleskem. Pojednou spatřil, jak se opět objevil na jednom konci galérie francouzských králů; proběhl jí jako šílený, zdvíhaje svou kořist do výše a volaje: „Azyl!“ Dav opět bouřlivě tleskal. Přeběhnuv galérii, zmizel opět uvnitř chrámu. Za chvíli se opět vynořil na horní plošinu, stále s cikánkou v náručí, stále v šíleném úprku, stále volaje: „Azyl!“ a dav tleskal. Konečně se objevil potřetí na vrcholku věže, kde byl velký zvon; odtud jako by s pýchou ukazoval celému městu tu, kterou zachránil, a hřímavým hlasem, hlasem, který tak zřídka bylo slyšet a který on sám nikdy neslyšel, opakoval třikrát zběsile až k oblakům: „Azyl! Azyl! Azyl!“

2

„Sláva! Sláva!“ křičel zase lid a tento nesmírný jásot naplňoval údivem i dav shromážděný na druhém břehu řeky, na náměstí Grève, i kajicníci, jež stále čekala s očima upřenýma na šibenici.

Quasimodo hořel touhou zeptat se ho, co učinil s cikánkou; avšak arcijáhen jako by v té chvíli dlel mimo svět. Prožíval zřejmě jeden z oněch otřesných okamžiků života, kdy člověk ani necítí, že se mu země boří pod nohama. Stál nepohnutě a mlčky, s očima neustále upřenýma na jedno místo; a v tom mlčení a v té strnulosti bylo cosi tak strašlivého, že divoký zvoník se před ním třásl a neodvážil se s ním srazit. Sledoval toliko, a to byl také určitý způsob, jak se zeptat, směr arcijáhnova pohledu, a tak dopadl zrak ubohého nebožáka na náměstí Grève.

Tu spatřil to, nač se kněz díval. K stále šibenici byl přistaven žebřík. Na náměstí byl hlouček lidí a mnoho vojáků. Nějaký muž vlekl po dlažbě cosi bílého a na tom bylo zavěšeno cosi černého. Muž se zastavil u šibenice. Pak se stalo něco, co Quasimodo dobře neviděl.

[...]

Onen muž počal mezitím stoupat po žebříku. Quasimodo ho zase zřetelně uviděl. Nesl na ramenou ženu, dívku bíle oblečenou; dívka měla na krku smyčku. Quasimodo ji poznal. Byla to ona.

Muž vystoupil na konec žebříku. Tam upravil smyčku. V té chvíli si kněz klekl na zábradlí, aby lépe viděl.

Najednou odstrčil muž prudce patou žebřík a Quasimodo, který už několik okamžiků nedýchal, viděl, jak se na konci provazu houpá dva sáhy od země to nešťastné dítě s mužem, který jí sedí na ramenou. Provaz se otočil několikrát kolem své osy a Quasimodo viděl, jak po celém cikánčině těle přebíhají křečovitě záchvěvy. Také kněz pozoroval s nataženým krkem a vypoulenýma očima tuto strašlivou skupinu muže a dívky, pavouka a mouchy.

V okamžiku, kdy to bylo nejstrašnější, propukl na zsinalé tváři knězově ďábelský smích, smích, jakým se může člověk smát jen tehdy, když už přestal být člověkem. Quasimodo neslyšel ten smích, ale viděl ho. Zvoník ucouvl několik kroků za arcijáhna a pojednou vyřítiv se na něj srazil ho svými velkýma rukama ze zadu do propasti, nad níž se páter Klaudius nakláněl.

Kněz vykřikl: „Prokletě!“ a spadl.

[...]

Quasimodo se díval, jak padá.

Pád z takové výše bývá zřídka svislý. Arcijáhen padal v letu prostorem nejprv hlavou dolů a s rukama roztaženýma, pak se několikrát otočil. Vítr ho zanesl na střechu jednoho domu, kde se nešťastníkově tělo začalo lámat. Když tam však dopadl, nebyl hned mrtev. Zvoník viděl, jak se ještě pokouší zachytit se nehty na lomenici, ale střecha byla příliš šikmá a neměl už sil. Šinul se prudce po střeše jako uvolněná taška a dopadl na dlažbu. Tam se již nepohnul.

Tu pozvedl Quasimodo zrak opět k cikánce a viděl, jak se její tělo tam v dáli na šibenici otřásl pod bílým šatem posledními záchvěvy smrtelného zápasu; pak sklopil zase zrak k arcijáhnovi, který ležel dole pod věží a neměl již lidské podoby, a řekl se vzlykotem vycházejícím z hloubi jeho hrudi: „Ach, všechno, co jsem miloval!“

(2)

Řekli jsme již, že Quasimodo zmizel z chrámu Matky boží v den cikánčiny a arcijáhnovy smrti. Od té chvíle ho už nikdo nespasil, nikdo nevěděl, co se s ním stalo.

V noci po Esmeraldině popravě sňali katovi pacholci její tělo ze šibenice a odnesli je, jak bylo zvykem, do sklepení na Montfauconu.

Montfaucon byl, jak praví Sauval, „nejstarší a nejnádhernejší popraviště v celém království“.

[...]

Když asi za dva roky nebo za osmnáct měsíců po událostech, jimiž končí toto vyprávění, přišli do sklepení v Montfauconu vyhledat mrtvolu dva dny předtím oběšeného Oliviera Daňka, jemuž Karel VIII. po smrti milostivě dovolil, aby byl pochován v lepší společnosti, u Svatého Vavřince, našli mezi těmi ohavnými kostlivci dvě kostry, z nichž jedna objímala podivným způsobem druhou. Jedna z nich, byla to kostra ženy, měla dosud na sobě několik cárů šatů z látky kdysi bílé a kolem krku náhrdelník z adrezarachových zrněk s malým hedvábným váčkem, ozdobeným zelenými skleněnými korálky, který byl otevřený a prázdný. Ty předměty měly tak nepatrnou cenu, že si je kat asi nechtěl vzít. Druhá kostra, která ji držela v těsném objetí, byla kostra muže. Všimli si, že měla pokřivenou páteř, hlavu vraženou mezi lopatkami a jednu nohu kratší. Neměla zlomený vaz a bylo jasné, že nejde o oběsence. Muž, jemuž kostra patřila, přišel sem tedy umřít. Když ho chtěli odtrhnout od kostry, již objímal, rozpadl se v prach.

(1)

Dveře se otevřely a na prahu se objevila podivná a divoká skupina. Tři muži drželi čtvrtého za límec. Tři muži byli četníci; čtvrtý Jean Valjean.

U dveří stál četnický strážmistr, který pravděpodobně celou skupinu vedl. Vešel dovnitř, přistoupil k biskupovi a po vojensku ho pozdravil.

„Vaše biskupská Milosti...“ řekl.

Jean Valjean, zachmuřený a zjevně skleslý, zvedl při těchto slovech udiveně hlavu.

„Jeho biskupská Milost!“ zamručel. „Žádný obyčejný fašák...“

„Ticho!“ řekl četník. „To je Jeho Milost pan biskup.“

Zatím se přiblížil biskup ke skupince tak rychle, jak to jeho stáří dovolovalo.

„To jste vy?“ zvolal, když spatřil Jeana Valjeana. „To jsem rád, že vás vidím. Ale co to? Dal jsem vám přece i svícny, které jsou tak stříbrné jako ostatek, mohl jste za ně dostat dobrých dvě stě franků. Proč jste si je neodnesl s přibory?“

Jean Valjean vytřeštil oči a díval se na ctihodného biskupa tak, že to lidský jazyk ani vypovědět nemůže.

„Monsignore,“ řekl četnický strážmistr, „je to tedy pravda, co ten člověk říkal? Potkali jsme ho. Šel, jako by prchal. Zastavili jsme ho, abychom ho prohledali. Našli jsme u něho stříbro.“

„A on vám řekl,“ přerušil je vlídně biskup, „že mu je dal starý dobrácký kněz, u kterého byl přes noc? Už rozumím. A vy jste ho přivedli zpátky? To je omyl.“

„Tak ho tedy můžeme pustit?“ zeptal se četnický strážmistr.

„Ovšem!“ odpověděl biskup.

Četníci Jeana Valjeana pustili.

„Je to pravda, že mě propouštíte?“ řekl ten chudák téměř zájímavým hlasem, jako by mluvil ze sna.

„Ano, propouštíme tě, což neslyšíš?“ řekl četník.

„Příteli, než odejdete,“ pokračoval biskup, „vezměte si ještě ty svícny. Zde jsou.“

[...]

Jean Valjean neměl daleko k mdlobám.

Biskup se k němu přiblížil a pošeptal mu:

„Nezapomeňte, nikdy nezapomeňte, že jste mi slíbil, že těch peněz použijete k tomu, abyste se stal čestným mužem.“

Jean Valjean civěl zaraženě před sebe, neboť se nepamatoval, že by byl něco podobného slíbil. Biskup pronesl ta slova s velkým důrazem. A slavnostně pokračoval:

„Jeane Valjeane, bratře, už nepatříte zlu, ale dobru. Kupuji vaši duši; odnímám ji černým myšlenkám a zatracení a dávám ji Bohu.“

(2)

Děti, už nevidím jasně, chtěl jsem vám toho ještě tolik říci, ale už na tom nezáleží. Vzpomínejte trochu na mne! Jste požehnané bytosti. Nevím, co se to se mnou děje, vidím světlo! Přistupte blíž. Umírám šťasten. Skloňte své drahé milované hlavičky, ať na ně vložím ruce.“

Cosetta a Marius padli na kolena, zmateni, dusíce se v slzách, každý k jedné ruce Jeana Valjeana. Ale velebné ruce se už nehýbaly.

Jean Valjean se zvrátil nazad; zář obou svícňů osvětlovala bílou tvář, obrácenou k nebi; už se nebránil, když mu Cosetta a Marius líbali ruce — byl mrtev.

Noc byla bez hvězd a hluboká. Ve tmách stál nesmírný anděl s rozpjatými křídly a očekával duši.